

островъ разказва Атанаси Стагирски, който въ началото на XIX в. билъ професоръ по гръцки езикъ въ Виена и който произхождалъ по родъ отъ реченитѣ халкидически села. Въ своето съчинение *Ἑπειρωτικά*, излѣзло въ Виена на 1819 г., той между друго ни разказва и слѣдното:

„По източнитѣ крайбрѣжия на Македония, дѣто се е намирала страната наречена Халкидика, срѣщатъ се още паланки, села, планини и други такива съ бѣлгарски имена: Изворъ, Станъ, Ново-село и др. Запазени сж и нѣколко рѣчи и пѣсни на гръцки езикъ, съдържащи бѣлгарски имена, както и нѣкои имена на староседѣлци бѣлгари. Сега тамъ нѣма жива душа бѣлгарска, както ги има около Солунъ и другадѣ, нито се нахожда другъ нѣкой народъ или езикъ, освѣнъ нѣколко латински думи, като манѣя (ржжави), колѣгасъ (другарь) и др. нѣколко. Отъ това прочие се вижда, че и тука е имало бѣлгарски жители, но тѣ били принудени отъ (великата) църква и мѣстнитѣ условия да се погърчатъ, защо тѣ нѣмали нито свещеници, нито църковни книги на свой езикъ. А и гръцкитѣ обичаи тамъ се извършватъ съ голѣма явностъ и свобода; освѣнъ това, наблизу се намира и Света-гора, та никога не сж липсвали, нито липсватъ и сега тукъ светогорски църковни отци, духовници и наставници на вѣрата“ (Κατὰ τὰ Ἀνατολικά παραθλάσσια τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἦτον ἡ χώρα Χαλκιδικὴ καλουμένη, ὠνομάζονται ἔτι κωμοπόλεις, καὶ κῶμαι, καὶ ὄρη, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, μὲ ὀνόματα Βουλγάρων. Ἰσθουρος, Στανὸς, Νιδοσέλον καὶ λοιπὰ σώζονται καὶ τινὲς λέξεις, καὶ τραγούδια εἰς γλῶσσαν Ἑλληνικὴν, περιέχοντα ὀνόματα Βουλγάρων· εὐρίσκονται καὶ ὀνόματα τινῶν ἀρχαίων ἐγκατοίκων Βουλγάρων. Ψυχὴ Βουλγάρου ὅμως ἤδη δὲν ὑπάρχει, καθὼς εὐρίσκονται περὶ τὴν Θεσσαλονικίην καὶ ἀλλαχοῦ, οὔτε ἄλλου ἔθνους, οὔτε γλώσσης, ἐκτὸς τινῶν λατινικῶν, μανίκια, κολίγας, καὶ τινῶν ἄλλων. Ἐκ τούτων οὖν φαίνεται ὅτι ἦσαν καὶ ἐκεῖ Βούλγαροι ἐγκατοικοί, πλὴν ἐξελληνίσθησαν, ἀναγκαζώμενοι μάλιστα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῶν ἐκεῖ ἐθίμων· ἐπειδὴ δὲν εἶχον οὔτε Ἱερεῖς, οὔτε βιβλία ἐκκλησιαστικὰ εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν. Τὰ δὲ ἔθιμα τοῦ γένους ἐκτελοῦνται μετὰ πολλῆς παρῆρσίας καὶ ἐλευθερίας· ἔτι δὲ εἶναι καὶ τὸ Ἅγιον Ὅρος πλησίον, καὶ δὲν ἐλειψάν ποτε, οὔτε λείπουσιν ἐκεῖθεν πατέρες ἐκκλησιαστικοί, πνευματικοί καὶ κατηχηταί. Ἀθανασίου τοῦ Σταγειρίτου, *Ἑπειρωτικά*. Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1819, p. 352).